

**АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ
АПК УКРАЇНИ НА ЗОВНІШНЬОМУ РИНКУ**

У статті виявлено, що явище конкуренції становить одну з основних тенденцій розвитку ринкового середовища. Визначено, що проблематика конкурентоспроможності займає одне з центральних місць в економічному аналізі різних видів господарської діяльності різних суб'єктів. Доведено, що в умовах ринкової економіки стійке положення будь-якого підприємства на зовнішньому ринку визначається рівнем його конкурентоспроможності, тобто здатності виробляти і збувати продукцію, яка за ціновими і неціновими характеристиками більш приваблива для споживачів, ніж продукція їх конкурентів. Проаналізовані сучасні проблеми підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності продукції сільськогосподарських підприємств на зовнішньому ринку. Розглянуто наукові підходи до сутності понять «конкурентоспроможність» та «конкурентоспроможність аграрних підприємств», досліджено основні чинники, що стримують розвиток конкурентоспроможності останніх.

Наукова новизна даного дослідження полягає у тому, що вперше отримали детальний розгляд причини низької конкурентоспроможності українських аграрних підприємств з огляду на західний вектор розвитку торгівельних відносин України. Результатом дослідження стала пропозиція основних шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК України на зовнішньому ринку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, агропромисловий комплекс, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішній ринок, Світова організація торгівлі, експортно-імпортні операції.

АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК УКРАИНЫ НА ВНЕШНЕМ РЫНКЕ

В статье установлено, что явление конкуренции составляет одну из основных тенденций развития рыночной среды. Определено, что проблематика конкурентоспособности занимает одно из центральных мест в экономическом анализе различных видов хозяйственной деятельности различных субъектов. Доказано, что в условиях рыночной экономики устойчивое положение любого предприятия на внешнем рынке определяется уровнем его конкурентоспособности, то есть способности производить и сбывать продукцию, которая по ценовым и неценовым характеристикам более привлекательна для потребителей, чем продукция их конкурентов. Проанализированы современные проблемы повышения экономической эффективности и конкурентоспособности продукции сельскохозяйственных предприятий на внешнем рынке. Рассмотрены научные подходы к сущности понятий «конкурентоспособность» и «конкурентоспособность аграрных предприятий», исследованы основные факторы, сдерживающие развитие конкурентоспособности последних.

Научная новизна данного исследования заключается в том, что впервые получили детальное рассмотрение причины низкой конкурентоспособности украинских аграрных предприятий с учетом западного вектора развития торговых отношений Украины. Результатом исследования стало предложение основных путей повышения конкурентоспособности предприятий АПК Украины на внешнем рынке.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкуренция, агропромышленный комплекс, внешнеэкономическая деятельность, внешний рынок, Всемирная торговая организация, экспортно-импортные операции.

THE ANALYSIS OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE FOREIGN MARKET

In the article it is defined that the phenomenon of the competition is one of the main trends of the market environment development. It is determined that the issue of competitiveness occupies one of the central places in the economic analysis of different types of economic activities of various actors. It is proved that in the market economy, a stable position of any company in a foreign market is defined by the level of its competitiveness, i.e. the ability to produce and market products that are on the price and non-price characteristics more attractive to consumers than the products of their competitors. Modern problems of increasing economic efficiency and competitiveness of production of the agricultural enterprises in a foreign market are analyzed in the article. Scientific approaches to the essence of the concepts of "competitiveness" and "competitiveness of the agricultural enterprises" are considered, the major factors constraining the development of the competitiveness of the latter are investigated.

The scientific novelty of this research lies in the fact that for the first time the reasons for the low competitiveness of Ukrainian agricultural enterprises received a detailed examination in a view of the western vector of development of Ukrainian trade relations. The proposal of the main ways to improve the competitiveness of the agricultural enterprises of Ukraine in a foreign market became the result of the research.

Keywords: competitiveness, competition, agro-industrial complex, foreign economic activity, foreign market, the World Trade Organization, export-import transactions.

Постановка проблеми. Головною умовою підвищення економічної і соціальної стабільності економіки України є формування конкурентоспроможного ринку. Сьогодні особливо актуальним є пошук шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Проблема конкурентоспроможності аграрного сектора займає одне з провідних місць в економічному аналізі різних суб'єктів господарювання, що пояснюється посиленням міжнародної конкуренції. Аграрний бізнес – ключова галузь, розвиток якої здатний підняти добробут нашої країни. Це особливо важливо сьогодні, коли економіка України знаходиться в скрутному перехідному стані, коли основні експортери: металургія і хімічна промисловість – опинилися в дуже складному становищі. Розвиток аграрного сектора економіки може стати найбільш пріоритетним, оскільки він мало залежить від імпортних енергоносіїв і має високий експортний потенціал. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств – це здатність суб'єктів економічної діяльності аграрної сфери пристосовуватися до нових умов господарювання, використовувати свої конкурентні переваги і перемагати в конкурентній боротьбі на ринках сільськогосподарської продукції та послуг, максимально ефективно використовувати земельні ресурси, якомога повніше задовольняти потреби покупця шляхом аналізу структури ринку і гнучко реагувати на зміну його кон'юнктури. Однак потрібно додати, що конкурентоспроможність аграрних підприємств залежить також від погодних умов, природних ресурсів та тривалості виробничого циклу.

Проблема підвищення конкурентоспроможності АПК України на європейському продовольчому ринку посилилася, з огляду на приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС, що призвело до перетворення вітчизняного ринку на ринок збуту європейського продовольства і продукції сільського господарства, зумовило поглиблення кризи в АПК і розвитку сільських територій і, таким чином, створило загрозу продовольчій безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема конкурентоспроможності досліджується в економічній літературі досить недавно. Основоположником сучасної теорії конкурентоспроможності по праву вважається М. Портер. Базові елементи його концепції викладено у праці "Міжнародна конкуренція" (1990 р). У вітчизняній економічній літературі до питань теорії та практики забезпечення конкурентоспроможності вчені стали звертатися лише з останнього десятиліття минулого століття.

Вивченням проблем зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів національної економіки, шляхів та методів їх вирішення та їх ролі в формуванні конкурентоспроможності аграрних підприємств знайшли відповідне дослідження в наукових працях відомих вчених-економістів: В.Г. Андрійчука, Т.Ю. Богомолової, В.І. Бойко, В.П.

Галушки, В.І. Губенко, А.Д. Гудзинського, О.М. Жеглова, А.М. Кандиби, Ю.П. Макогона, М.І. Маліка, О.М. Онищенко, Б.І. Пасхавера, А.П. Румянцева, П.Т. Саблука, Ю.І. Скірко, М. Туган-Барановського, О.В. Шубравської, А.Е. Юзефовича, В.В. Юрчишина.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності такі чинники, як: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи; нерозвиненість інфраструктури АПК; недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними; недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок.

Мета дослідження. Вивчення особливостей механізмів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств на зовнішньому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрне підприємство є відкритою соціально-економічною системою, визначає і реалізує свою місію, досягає цілей лише у взаємодії, взаємозалежності із навколишнім середовищем [7, с. 12]. З нього воно отримує необхідні для нормального функціонування ресурси, в ньому формує свою репутацію, втілює в життя свої наміри, реалізує продукцію, отримує прибуток для розширеного відтворення.

Конкурентоспроможність підприємства на внутрішньому і зовнішніх ринках характеризується можливістю випускати конкурентоспроможну продукцію і потенційною можливістю для такого випуску.

Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 18% ВВП, створюється 16% валової доданої вартості, у ньому зайнято майже 25% загальної чисельності працюючих в державі [1, с. 114]. Найбільшу питому вагу вітчизняної аграрної продукції виробляють дрібні селянські домогосподарства. Проте цілеспрямована робота щодо впровадження науково обґрунтованих технологій утримання худоби, збалансованої годівлі, ветеринарного обслуговування, селекції у підсобних господарствах не ведеться, що призводить до того, що їх продукція не відповідає вимогам якості та безпеки в рамках угод СОТ та вимог ЄС і є неконкурентоспроможною. Тому членство України у СОТ та перебування у зоні вільної торгівлі з ЄС призведе до втрати вагомого джерела сукупного доходу сільських родин (за підрахунками експертів проблема торкнеться близько 3 млн. осіб).

Формування ринкових відносин в аграрному секторі національної економіки і формування конкурентоспроможності аграрних підприємств неможливе без здійснення відповідних економічних реформ та включення України в світові інтеграційні процеси. Особлива роль при вирішенні цих проблем належить зовнішньоекономічній діяльності та вдосконаленню механізмів її регулювання.

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою і невід'ємною частиною господарської діяльності підприємств, фірм, усіх учасників ринкових відносин. В умовах централізованої, планової системи господарювання зовнішньоекономічні зв'язки здійснювалися тільки на державному рівні. Підприємства, як юридичні особи, були позбавлені можливості самостійного виходу на зовнішній ринок [9, с. 94].

Перехід до ринкових відносин і організація фондового, товарного ринків і ринків факторів виробництва створюють сприятливі умови для здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємств і організацій АПК, підвищення рівня і обсягів виробництва. У нових економічних умовах господарювання підприємства та об'єднання АПК отримали право безпосередньо здійснювати експортно-імпортні операції. Незважаючи на велику зацікавленість суб'єктів підприємницької діяльності у використанні права виходу на зовнішній ринок і здійсненні експортно-імпортних операцій та отриманні валютних коштів, практика показує, що результати цієї діяльності не завжди є позитивними. Тому перед суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності стоять проблеми аналізу динаміки, кон'юнктури міжнародних і внутрішніх ринків і на цій основі – розробки механізмів адаптації, що сприяють достатній гнучкості в поведінці суб'єктів господарювання та оперативності в прийнятті ними відповідних рішень.

Саме тому питання організації експортно-імпоротної діяльності підприємств АПК, визначення економічної ефективності експорту певних видів продукції, дослідження шляхів організації виходу підприємств АПК на зовнішній ринок є досить актуальними.

Всі фактори конкурентоспроможності ринку діляться на внутрішні і зовнішні. Внутрішні чинники конкурентоспроможності – сукупність усіх можливостей підприємства, що впливають на собівартість і якість продукції. Зовнішні чинники конкурентоспроможності не входять до сфери управління підприємств і формуються в ринковому середовищі. У середовищі функціонування аграрних підприємств доцільно виділити не зовнішні і внутрішні чинники

конкурентоспроможності, а ті, що створюються (керовані) і ті, що враховуються (некеровані) [4, с. 309-311].

На формування конкуренції в сільському господарстві особливий вплив має матеріально-технічна база, кадрове забезпечення, раціональна спеціалізація і організація виробництва, якість продукції, товарність, низька собівартість, державна підтримка аграрного бізнесу. Формування підприємствами конкурентних переваг призводить до зменшення собівартості і поліпшення якості продукції.

Аграрні підприємства функціонують в умовах постійного тиску потенційних конкурентів, так як в аграрній сфері майже відсутні вхідні бар'єри для підприємств.

Послабити тиск з боку потенційних конкурентів можливо також шляхом участі аграрних підприємств в інтегрованих структурах. В них забезпечення конкурентних переваг поєднується з економією за рахунок масштабів та ефективним маркетингом. При цьому за умов вертикальних зв'язків перспективним напрямом є розвиток єдиних торгових марок [12, с. 103].

В аграрному секторі якість продукції застосовується як основний показник оцінки її конкурентоспроможності. Щоб забезпечити якість продукції необхідно дотримуватись вимог технології, проводити детальний контроль від початку процесу виробництва і до моменту надходження до споживача, це повинно регламентуватися українськими та міжнародними нормативними документами.

Важливі заходи розвитку галузі сільського господарства, які водночас забезпечують посилення конкурентоспроможності АПК, містяться у регуляторних актах Міністерства аграрної політики України, постановах Кабінету Міністрів України, Державній цільовій програмі сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків» [3, с. 68]. Проте в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий документ (довготермінова стратегія), у якому закріплено механізм забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції з гарантіями державної підтримки. Об'єктивно видається доцільним прийняття такого документу.

Ефективний розвиток процесів спеціалізації, кооперації та агропромислової інтеграції, удосконалення системи взаємозв'язків між усіма учасниками виробничого процесу може відбуватися за умови створення такої системи регулювання, яка б через свої механізми здійснювала ефективний вплив на весь агропромисловий комплекс. Така система міжгалузевого регулювання дозволяє поєднати інтереси регіону та держави з галузевими інтересами, узгодити дії всіх, хто задіяний у функціонуванні продовольчого комплексу. Іншими словами, ця система забезпечить ефективну реалізацію державної політики у сфері продовольства. При цьому роль та значення органів державного регулювання у розвитку регіональних продовольчих комплексів у сучасних умовах (при значному розширенні самостійності первинних суб'єктів господарювання і посиленні їх відповідальності за кінцеві результати роботи) не тільки не знижуватиметься, а й зростатиме. Такі регулюючі структури повинні виступати, по-перше, повноправними представниками держави, провідниками реалізації її економічної і соціальної політики в розвитку агропромислового комплексу, по-друге, стати гарантом забезпечення встановлених для агропромислових підприємств різних форм власності, прав і умов здійснення господарської діяльності.

Основою здійснення державної політики розвитку агропромислового комплексу повинен стати регіональний рівень, що зумовлено необхідністю ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу, а також зростанням ролі органів місцевого самоврядування. Посилення впливу регіональної системи регулювання на соціально-економічні процеси викликано також потребою раціональнішого використання трудових ресурсів і регіональним характером виробничої та соціальної інфраструктури. Вплив з боку держави на формування попиту і пропозиції на продовольчому ринку слід здійснювати переважно ринковими засобами регулювання з погодженням інтересів суб'єктів ринку, зокрема запровадження контрактної системи закупівель з метою залучення приватного бізнесу [6, с. 73]. Неодноразово лунали пропозиції з боку практиків про запровадження цільових адресних дотацій конкретним категоріям малозабезпечених громадян. Це дозволить забезпечити, з одного боку, сприятливі і прозорі умови діяльності товаровиробників і, водночас, залишити доступним для найбільш незахищених верств населення основні продукти харчування.

Подібні заходи існують в багатьох розвинених країнах світу. Зокрема в США близько 30 млн. населення – практично кожен десятий житель країни, отримує спеціальні адресні дотації, а ціни на продукти харчування формує ринок [10, с. 134]. Можна звичайно дискутувати питання про

обсяги цих дотацій, про те, кому їх надавати, але те, що їх потрібно запроваджувати якомога швидше – очевидно.

Автор виділяє два пріоритетних напрямки нової аграрної політики на найближчу перспективу:

1. Удосконалення цінової політики, яка б відновила паритетність цін і забезпечила позитивну цінову підтримку сільськогосподарських виробників.

2. Удосконалення бюджетної підтримки аграрного сектора.

В обох напрямках систему державної підтримки необхідно вдосконалити в напрямку приведення у відповідність до вимог СОТ і нової спільної аграрної політики ЄС.

Таким чином нова аграрна політика України повинна забезпечити адаптацію системи державної підтримки та регулювання сільського господарства до стандартів СОТ та ЄС, насамперед у сфері ціноутворення і бюджетного фінансування.

Для удосконалення цінової політики останнім часом було багато пропозицій, велика частина яких зводилася до державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, в тому числі встановлення параметрів цін (мінімальних, середніх, максимальних). Однак це не ринковий спосіб вирішення проблеми, а скоріше вимушене реагування на її загострення. Подолання цінового диспаритету можливе за рахунок удосконалення ринкових відносин, забезпечення прозорості аграрного ринку. Саме через непрозорість аграрного ринку в даний час спостерігається вакханалія з цінами. Є численні факти, коли одну й ту ж саму продукцію різні підприємства в одній області, і навіть в одному районі, продають за цінами, які коливаються в 2-3 рази, в той час як у світовій практиці допустимим вважається відхилення на 10-20%. В Україні практично не застосовуються ринкові механізми прозорого ринку. Частина сільськогосподарської продукції, яка продається через біржі, коливається в межах 1-3%, тоді як вона повинна становити не менше 10%, як це практикується у країнах з цивілізованим ринком [2, с. 142-143]. Такі прогресивні методи біржової торгівлі як форвардні, ф'ючерсні та опціонні контракти, ярмаркові торги в системі оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією становлять мізерну частину. Прямі контракти (між сільськогосподарськими та переробними підприємствами) не сприяють прозорості ринку та об'єктивності цін, а, навпаки, використовуються як важелі тиску на аграріїв з боку регіональних монополістів-переробників. Тому можливості удосконалення цінової політики в аграрному секторі шляхом істотного поліпшення ринкових відносин дуже великі.

Удосконалення бюджетної політики по відношенню до села вимагає поступового обмеження державної підтримки від виробництва і спрямування її на загальний розвиток сільської території. Справа в тому, що механізм стимулювання виробництва (дотації на одиницю площі, поголів'я тварин або продукції) створює нові проблеми: збільшення виробництва продукції викликає зниження цін на неї, а далі - необхідність цінової підтримки виробників. Так уже було не раз у світовій практиці, в тому числі і в Україні, а саме в зерновому секторі, в 2004 і 2008 рр., коли через стимулювання збільшення виробництва в результаті знизилися ціни. Без великого споживчого попиту, організованого ринку і системи експорту продукції будь-яке стимулювання її виробництва в Україні обертається зниженням цін і необхідністю компенсації втрат аграріям [5, с. 97]. Крім того, підтримка виробництва має ті ж недоліки, що і підтримка цін: нерівномірність за підгалузями виробництва і видам продукції, по підприємствах, а також по регіонах, районах і роках. Тому в ЄС більш ефективною визнано підтримка розвитку сільської території.

Експортний потенціал АПК України використовується ще дуже слабо, лібералізація зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією не підкріплена стимулюванням її експорту. Як наслідок, український аграрний сектор недостатньо інтегрований у світовий продовольчий ринок. Про це свідчить невелика частина експорту в валовій продукції галузі, яка становить 12%, тоді як в Польщі і Угорщині цей показник дорівнює 25%, а в Німеччині - понад 50% [8, с. 169].

В значній мірі це обумовлено низькою конкурентоспроможністю вітчизняної сільськогосподарської продукції в порівнянні з продукцією інших країн-експортерів.

Серед основних елементів, які обумовлюють конкурентоспроможність аграрної продукції, можна виділити наступні фактори: якість, витрати виробництва і ціна реалізації. У свою чергу вони залежать від впливу ряду інших факторів, які формують якісні переваги продукції і індивідуальний рівень витрат товаровиробника [11, с. 62]. Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності та підвищення її рівня є багатофакторним явищем.

Отже, основними напрямками забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції мають стати наступні:

- удосконалення системи техніко-технологічного забезпечення виробництва;
- застосування нових ресурсозберігаючих технологій;
- своєчасне проведення агротехнічних заходів;
- здійснення контролю за якістю на всіх етапах виробництва і збуту продукції;
- раціональна внутрішньогосподарська спеціалізація і концентрація;
- підвищення продуктивності праці;
- розвиток великих товарних сільськогосподарських підприємств;
- впровадження нової державної політики в галузі АПК.

Успішна реалізація заходів щодо підвищення конкурентоспроможності продукції створює сприятливі умови для розвитку експортного потенціалу АПК і вступу України в інтеграційні процеси світової економіки.

Висновки. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України в нових інституційних умовах державної підтримки сектора, пов'язаних з приєднанням до СОТ, настійно вимагають посилення участі держави в розвитку аграрної ринкової і соціальної інфраструктури. При цьому така підтримка не повинна ігнорувати інтереси середніх і малих за розмірами індивідуальних селянських і фермерських господарств та їх специфічні вимоги до об'єктів ринкової інфраструктури. Конкурентоспроможність підприємства визначається дією специфічних факторів, які зумовлюють державну підтримку сільськогосподарського виробництва, його сильну залежність від природнокліматичних умов, ключову роль сільськогосподарської продукції в забезпеченні продовольчої безпеки.

Таким чином, для збільшення конкурентних можливостей на зовнішньому ринку аграрному сектору необхідно: розвивати соціальну і ринкову інфраструктуру в сільськогосподарській місцевості; поліпшувати якість виробленої сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів; подолати невдалу інтеграцію науки та виробництва; розробити програму створення галузевих зон із виробництва найперспективніших видів продукції, яка має конкурентні переваги на світовому ринку; використовувати стратегічні технології й нові форми господарювання.

Перспективи подальших досліджень. Дане дослідження не вичерпує всіх проблем виходу на зовнішні ринки і розвитку підприємств АПК України. Надалі передбачається вивчення впливу структурних зрушень в економіці України на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на міжнародному ринку.

Література

1. Зінов'єв Ф.В. Формування ефективних механізмів господарювання в агропромисловому комплексі / Зінов'єв Ф.В. – Сімферополь: Таврія, 2001. – 260 с.
2. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К.: Інститут аграрної економіки, 2007. – 270 с.
3. Михайлюк І.Ф. Державне регулювання економіки / Михайлюк І., Мельник А., Крупка М., Залогова З. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 529 с.
4. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення: монографія / За ред. І.В. Крючкової. – К.: Основа, 2007. – 488 с.
5. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку: монографія / За ред. М.А. Хвесика, А.С. Лисецького. – К.:РВПС України НАН України, 2009. – 216 с.
6. Клочко В.М. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції АПК / Клочко В.М. // Економіка АПК. – 2008. – №10. – 132 с.

7. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2009. — № 7 (177). — 185 с.
8. Трещов М.М. Розвиток інфраструктури аграрного ринку в регуляторному середовищі держави як один з основних шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / Трещов М.М. // Економічний простір. — 2009. — №24. — 210 с.
9. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках: наук. доп. / За ред. В.М. Трегобчук, Б.Й. Пасхавера. — К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2007. — 260 с.
10. Бидик А.Г. Підвищення конкурентоспроможності виробництва в АПК: дис. канд.екон.наук: 08.07.04 / Бидик А.Г. — Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 2004. — 170 с.
11. Шепіцин А.О. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектора економіки: дис.канд.екон.наук: 08.06.01 / Шепіцин А.О. — К.: Національний аграрний університет, 2004. — 188 с.
12. Удосконалення механізму стабілізації зовнішньоекономічної діяльності АПК: методичні рекомендації / Укл: В.І. Губенко, Т.В.Арбузова, В.І. Степенко, Ю.С. Савчук. — Біла Церква: Білоцерків. держ. аграр. ун-т., 2007. — 194 с.

1. Zinov"yev F.V. Formuvannya efektyvnykh mekhanizmiv hospodaryuvannya v ahropromyslovomu kompleksi / Zinov"yev F.V. — Simferopol': Tavriya, 2001. — 260 s.
2. Malik M.Y. Konkurentospromozhnist' ahrarykh pidpryyemstv: metodolohiya i mekhanizmy / M.Y. Malik, O.A. Nuzhna. — K.: Instytut ahraryoi ekonomiky, 2007. — 270 s.
3. Mykhaylyuk I.F. Derzhavne rehulyuvannya ekonomiky / Mykhaylyuk I., Mel'nyk A., Krupka M., Zaloha Z. — K. : Atika, El'ha-N, 2000. — 529 s.
4. Konkurentospromozhnist' ekonomiky Ukrayiny: stan i perspektyvy pidvyshchennya: monohrafiya / Za red. I.V. Kryuchkovoyi. — K. : Osnova, 2007. — 488 s.
5. Sil's'kohospodars'kyi kompleks Ukrayiny: sotsial'no-ekonomichni priorytety rozvytku: monohrafiya / Za red. M.A. Khvesyka, A.S. Lysets'koho. — K.:RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2009. — 216 s.
6. Klochko V.M. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm pidvyshchennya konkurentospromozhnosti produktsiyi APK / Klochko V.M. // Ekonomika APK. — 2008. — #10. — 132 s.
7. Luzan Yu.Ya. Napryamy rozvytku sil's'kohospodars'koho vyrobnytstva ta sotsial'noyi sfery sela / Yu.Ya. Luzan // Ekonomika APK. — 2009. — # 7 (177). — 185 s.
8. Treshchov M.M. Rozvytok infrastruktury ahrarynoho rynku v rehulyatornomu sere dovys hchi derzhavy yak o dy n z osnovnykh shlyakhiv pidvyshchennya konkurentospromozhnosti ahrarykh pidpryyemstv / Trepov M.M. // Ekonomichnyy prostir. — 2009. — #24. — 210 s.
9. Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ahrarynoho sektora ekonomiky Ukrayiny na vnutrishn'omu i zovnishn'omu rynkakh: nauk. dop. / Za red. V.M. Trehobchuk, B.Y. Paskhavera. — K. : In-t ekonomiky ta prohnozuvannya, 2007. — 260 s.
10. Bydyk A.H. Pidvyshchennya konkurentospromozhnosti vyrobnytstva v APK: dys. kand.ekon.nauk: 08.07.04 / Bydyk A.H. — Ternopil': Ternopil's'ka akademiya narodnoho hospodarstva, 2004. — 170 s.
11. Shepitsyn A.O. Stratehiya zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv ahrarynoho sektora ekonomiky: dys.kand.ekon.nauk: 08.06.01 / Shepitsyn A.O. — K.: Natsional'nyy ahrarynyy universytet, 2004. — 188 s.
12. Udoskonalennya mekhanizmu stabilizatsiyi zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti APK: metodychni rekomendatsiyi / Ukl: V.I. Hubenko, T.V.Arbusova, V.I. Stepenko, Yu.S. Savchuk. — Bila Tserkva: Bilotserkiv. derzh. ahrar. un-t., 2007. — 194 s.

Рецензент: Масленников Є.І., д.е.н., професор кафедри економіки та управління Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова

25.03.2016